

*Małgorzata Rybicka**

Nowe dane w kwestii datowania kultury pucharów lejkowatych na Podgórzu Rzeszowskim

New data on the dating of the Funnel Beaker culture at the Rzeszów Foothills

The community of the Funnel Beaker culture appeared on Rzeszów–Przemysł loess much earlier than it was previously assumed because it already took place in the Horizon II by M. Nowak (2009). The oldest settlement traces of the discussed culture, noticed at the Rzeszów Foothills come from the site 31 in Skołoszów and Jasienica Sufczyńska, site 5. The second stage of Beaker settlement on Rzeszów–Przemysł loess can be associated with the materials discovered e.g. at the site 52 in Pawłosiów, or Szczytna, site 5 and 6. They indicate connections with the areas of western Ukraine. The tools made of such raw materials as Volyn, Świeciechów and chocolate flint testify a change in the direction of contacts maintained by these communities.

KEY WORDS: Funnel Beaker culture, Brynzeny group of the Trypillian culture, Volyn flint

Submission: 29.04.2016; acceptance: 23.09.2016

WPROWADZENIE

W ostatnio opublikowanych pracach początki osadnictwa kultury pucharów lejkowatych (dalej: KPL) w zachodniej Małopolsce datowano na około 3800 BC (P. Włodarczyk 2006, s. 53), natomiast pojawienie się jej społeczności na lessach rzeszowsko-przemyskich łączono z okresem około 3650/3600 BC (M. Nowak 2009). Według M. Nowaka (2009) te ostatnio wymienione tereny nie były intensywnie zasiedlone przez jej społeczności, a dodatkowo, R. Zych (2008) oceniła ich osadnictwo jako mobilne.

W wyniku prowadzonych w ostatnich latach badań powierzchniowych i wykopaliskowych na Podgórzu Rzeszowskim otrzymano szereg nowych źródeł umożliwiających ponowną ocenę chronologii i charakteru osadnictwa KPL w tym regionie (M. Dębiec, M. Dębiec, A. Pelisiak 2015; A. Dzierżanowska, D. Król, J. Rogoziński, M. Rybicka 2011; D. Król, J. Rogoziński, M. Rybicka 2014; D. Król, J. Rogoziński, A. Sznajdrowska, M. Rybicka 2014; M. Mazurek, J. Okoński, M. Rybicka 2013; A. Pelisiak, M. Czubak 2014; J. Rogoziński 2014; M. Rybicka

2011, 2014; M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014). Pozwalają one również podjąć dyskusję w kwestii mechanizmów sterujących procesem zasiedlenia opisywanego obszaru (por. S. Kądrow 2009; M. Nowak 2009; M. Rybicka 2014; R. Zych 2008).

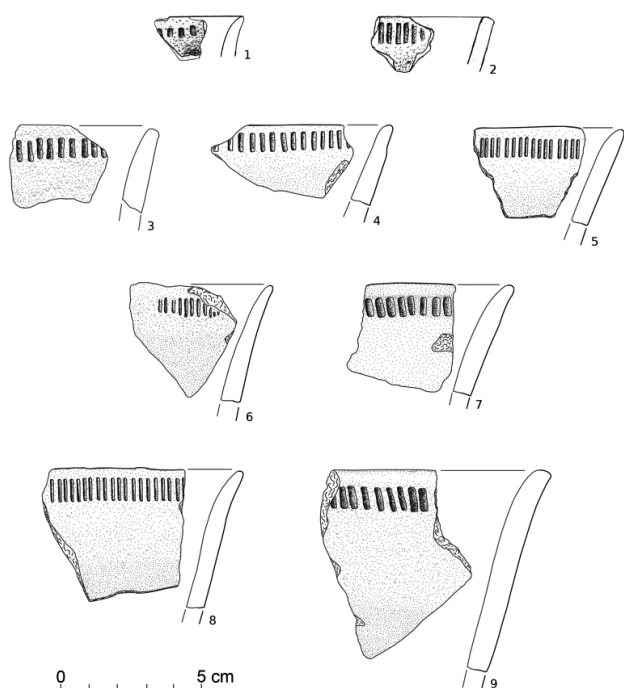
Szczególną wagę dla określenia znaczenia KPL w procesie neolityzacji lessów rzeszowsko-przemyskich mają odkrycia monumentalnych grobowców wraz z towarzyszącymi im cmentarzyskami w Skołoszowie, stan. 7 i Szczytnej, stan. 6 (D. Król, J. Rogoziński, A. Sznajdrowska, M. Rybicka 2014; D. Król, J. Rogoziński, M. Rybicka 2014), depozytu bagiennego w Rozborzu, stan. 28 (M. Mazurek, J. Okoński, M. Rybicka 2013) oraz stabilnej osady w Pawłosiowie, stan. 52 (M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014). Dla większości z tych stanowisk otrzymano oznaczenia radiowęglowe, które wraz z oceną stylistyczną zabytków ceramicznych z nich pochodzących, dają podstawę do weryfikacji datowania początków osadnictwa społeczności tej kultury na Podgórzu Rzeszowskim, w mniejszym zaś stopniu umożliwiając określenie, jak długo one tam funkcjonowały.

JAK MOŻNA DATOWAĆ POCZĄTKI OSADNICTWA KPL NA PODGÓRZU RZESZOWSKIM?

Zbiór datowań radiowęglowych wykonanych dla pozostałości osadnictwa KPL z Podgórza Rzeszowskiego nie jest znaczny, ale w jego skład wchodzi oznaczenia wykonane dla zróżnicowanych funkcjonalnie obiektów. Obecnie wynosi on 18 pomiarów. Na szczególną uwagę zasługują bardzo wczesne wyniki otrzy-

mane dla osiedla w Skołoszowie, stan. 31, woj. podkarpackie, usytuowanego w odległości kilkuset metrów na północ od zidentyfikowanego na stanowisku 7 w tej miejscowości grobowca monumentalnego opisywanej kultury (D. Król, J. Rogoziński, M. Rybicka 2014). Lokalizacja wymienionego osiedla w pobli-

* Instytut Archeologii UR, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów, mrybicka@interia.eu

Ryc. 1. Skołoszów, stan. 31, woj. podkarpackie. Wybór ceramiki
Abb. 1. Skołoszów, Fst. 31, Woiwodschaft Karpatenvorland. Keramikauswahl

zu cmentarzyska pozwalałaby sugerować, że zidentyfikowany układ stanowi przykład relacji osada – cmentarzysko (D. Król, J. Rogoziński, M. Rybicka 2014; D. Król 2015).

W efekcie badań odkryto w Skołoszowie, stan. 31 bardzo jednolity zbiór ułamków naczyń o stylistyce nawiązującej do wczesnych etapów jej grupy wschodniej (ryc. 1; J. Rogoziński 2014). Dla ceramiki z tego stanowiska otrzymano zaskakująco wczesne oznaczenia radiowęglowe, wynoszące Poz-64321 5240 ± 40 BP, czyli po kalibracji dla prawdopodobieństwa 68,2% daje to wynik 4221–3978 BC i Poz-64320 5150 ± 40 BP, po kalibracji dla prawdopodobieństwa 68,2% jest to rezultat 4037–3822 BC (J. Rogoziński 2014, s. 41). Te wyniki pozwalają umieścić początki zasiedlenia lessów rzeszowsko-przemyskich przez społeczności KPL w okresie około 4000–3800 BC (ryc. 2). Datowanie to jest jednak dyskusyjne w kontekście dotychczasowej wiedzy na temat pojawienia się jej ugrupowań na Podgórzu Rzeszowskim (por. M. Nowak 2009). Należy jednak podkreślić, że również wczesne wyniki radiowęglowe otrzymały materiały ze stanowiska w Gnojnie, usytuowanego w poza lessowej (tzw. paraniżowej) strefie Małopolski zachodniej. Według M. Nowaka (2009, s. 337) można ostatnio wymienione osiedle łączyć z okresem około 3900/3800 BC, za czym przemawiać ma również wczesna stylistyka pochodzących stamtąd naczyń, podobna do cechującej ułamki ceramiki ze Skołoszowa, stan. 31 (por. M. Nowak 2009; J. Rogoziński 2014; ryc. 1). W przypadku lessów rzeszowsko-przemyskich otrzymano jeszcze jedno wczesne oznaczenie dla obiektu 220 ze stanowiska 6 w Szczytnej, wynoszące Poz-57507 5020 ± 35 BP, czyli po kalibracji dla prawdopodobieństwa 68,2% otrzymano wynik 3936–3710 BC (ryc. 2; D. Król, J. Rogoziński, A. Sznajdrowska, M. Rybicka 2014). Brak publikacji pochodzących z niego zabytków utrudnia jednak krytykę otrzymanego wyniku radiowęglowego (D. Król, J. Rogoziński, A. Sznajdrow-

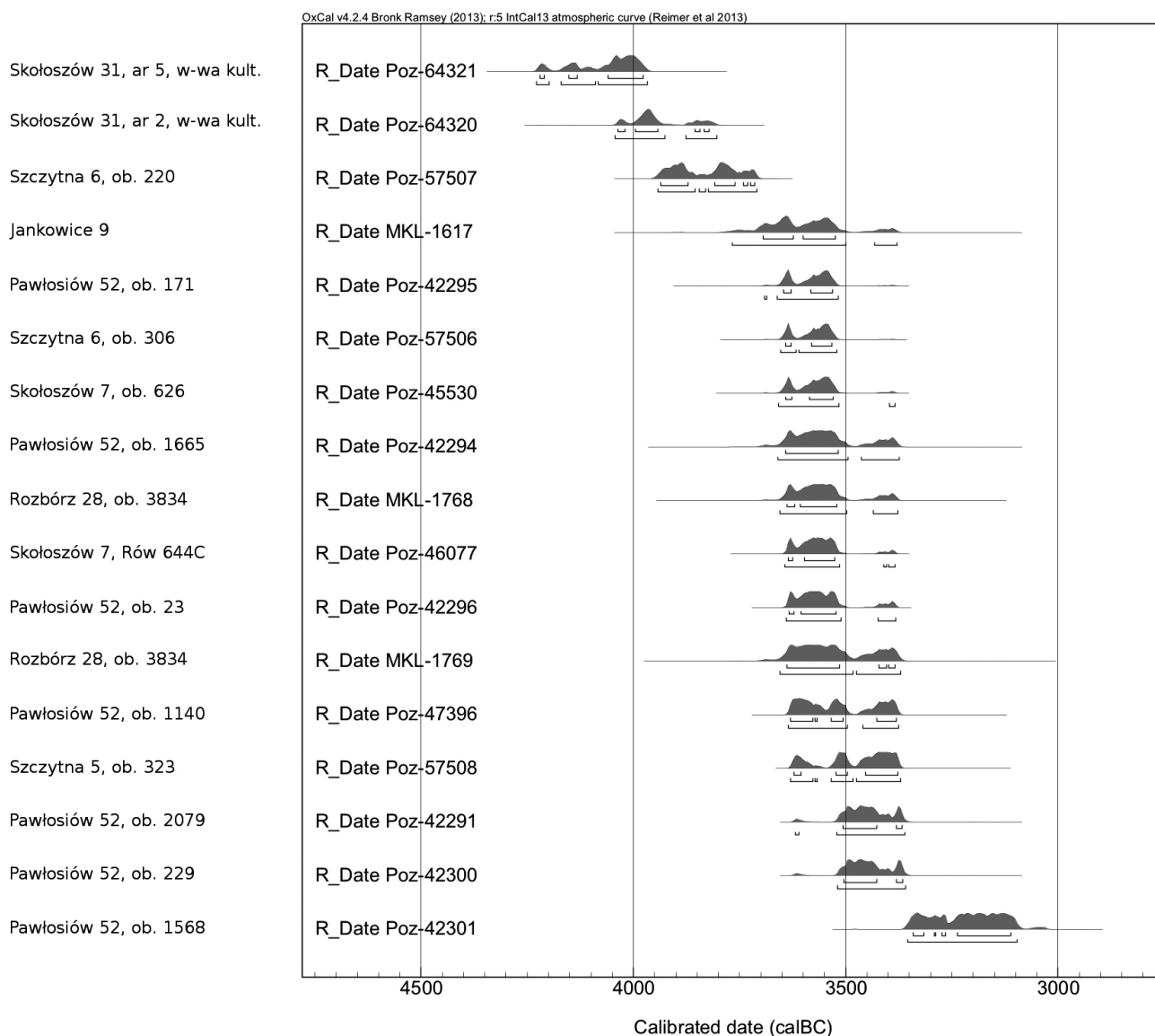
ska, M. Rybicka 2014). Obiekt ten znajduje się poza strefą zlokalizowanego tam cmentarzyska i grobowca bezkomorowego. Otrzymane oznaczenie ich nie datuje (D. Król, J. Rogoziński, A. Sznajdrowska, M. Rybicka 2014) i nie może ono obecnie stanowić argumentu przemawiającego za akceptacją rezultatów otrzymanych dla Skołoszowa, stan. 31 (ryc. 2).

Granicę rozprzestrzenienia wczesnopucharowych pozostałości osadnictwa KPL, reprezentujących wyróżniony przez M. Nowaka (2009) Horyzont I, stanowią obszary usytuowane na lewym brzegu górnej i środkowej Wisły. W grupie tej znajdują się niższe stanowiska, z których pochodzą naczynia, stanowiące odpowiedniki stylistyczne dla ceramiki ze Skołoszowa, stan. 31, takie jak Podgaj, stan. 7 (L. Czerniak, A. Koško 1993), czy Helenów, stan. 1 (M. Rybicka 2004). Akceptując wyniki datowania radiowęglowego otrzymane dla Skołoszowa, stan. 31, należałoby włączyć to osiedle do wymienionej wyżej grupy. Byłoby to wówczas najbardziej na południowy wschód wysunięte miejsce zajęte przez społeczności KPL, dodatkowo nie mające przestrzennych relacji z obszarem usytuowanym na zachód od Wisły.

Wyróżniony przez M. Nowaka drugi horyzont (Horyzont II) rozprzestrzenienia się ekumeny KPL obejmuje, m.in. Gnojno, usytuowane w zachodniej Małopolsce, o podobnej chronologii i inwentarzu do cechujących Skołoszów, stan. 31, woj. podkarpackie. Wyznaczając obszar objęty w tym okresie mniej lub bardziej zwartym osadnictwem tej kultury, M. Nowak (2009) włączył w obieg informacji „pucharowej” także północne tereny nadszańskie, pozbawione jednak tak datowanych jej pozostałości. Skołoszów, stan. 31 znajduje się natomiast w strefie środkowego biegu Sanu. Odległość między wymienionym wczesnopucharowym osiedlem a wyraźnym górnowiązańskim skupiskiem wczesnych stanowisk KPL nie jest jednak znaczna.

Mimo to, wątpliwości może budzić pojawienie się tak wczesnego pucharowego zjawiska na lessach przemysko-rzeszowskich. Uwzględniając jednak osiedle w Jasienicy Sufczyńskiej, usytuowane na Pogórzu Przemyskim, w rejonie górnego odcinka Sanu, z którego pochodzą materiały o stylistyce wczesnopucharowej (M. Dobrzyński, M. Parczewski, K. Piątkowska, M. Rybicka 2014), Skołoszów, stan. 31 nie jawi się jako przypadkowy incydent o dyskusyjnej przynależności chronologicznej, ale wraz z Jasiennicą Sufczyńską stanowią zapowiedź nowej kategorii zjawiska, którego odzwierciedleniem mogą być górnodniestrzańskie Kotoryny (A. Hawiński, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013) o wyraźnych nawiązaniach stylistycznych do wczesnopucharowych osiedli typu Podgaj-Przybranówek (L. Czerniak, A. Koško 1993). Analizy radiowęglowe pozwalają zaskakująco wcześnie datować pojawienie się KPL na ostatnio wymienionym obszarze, bowiem na około 3700/3600 BC (A. Hawiński, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013), co w kontekście do niedawna dostępnych informacji odnoszących się do czasu pierwszych impulsów pucharowych na wschód od Wisły, mogło być dyskusyjne (por. S. Kadrow 2005; M. Nowak 2009; P. Włodarczak 2006).

Wyżej wymienione osiedla założono w miejscach o bardzo odmiennej topografii. Skołoszów, stan. 31 usytuowano na równinnym terenie (ryc. 3), Jasienicę Sufczyńską, natomiast, na wypłaszczeniu bardzo eksponowanego wyniesienia o wysokości ponad poziomem morza sięgającej 370 m (ryc. 4), zaś Kotoryny na eksponowanym, trójkątnym wypłaszczeniu znajdującym się przy prawej krawędzi Dniestru (ryc. 5). Deniwelacje w tych ostatnich dwóch przypadkach sięgają kilku-

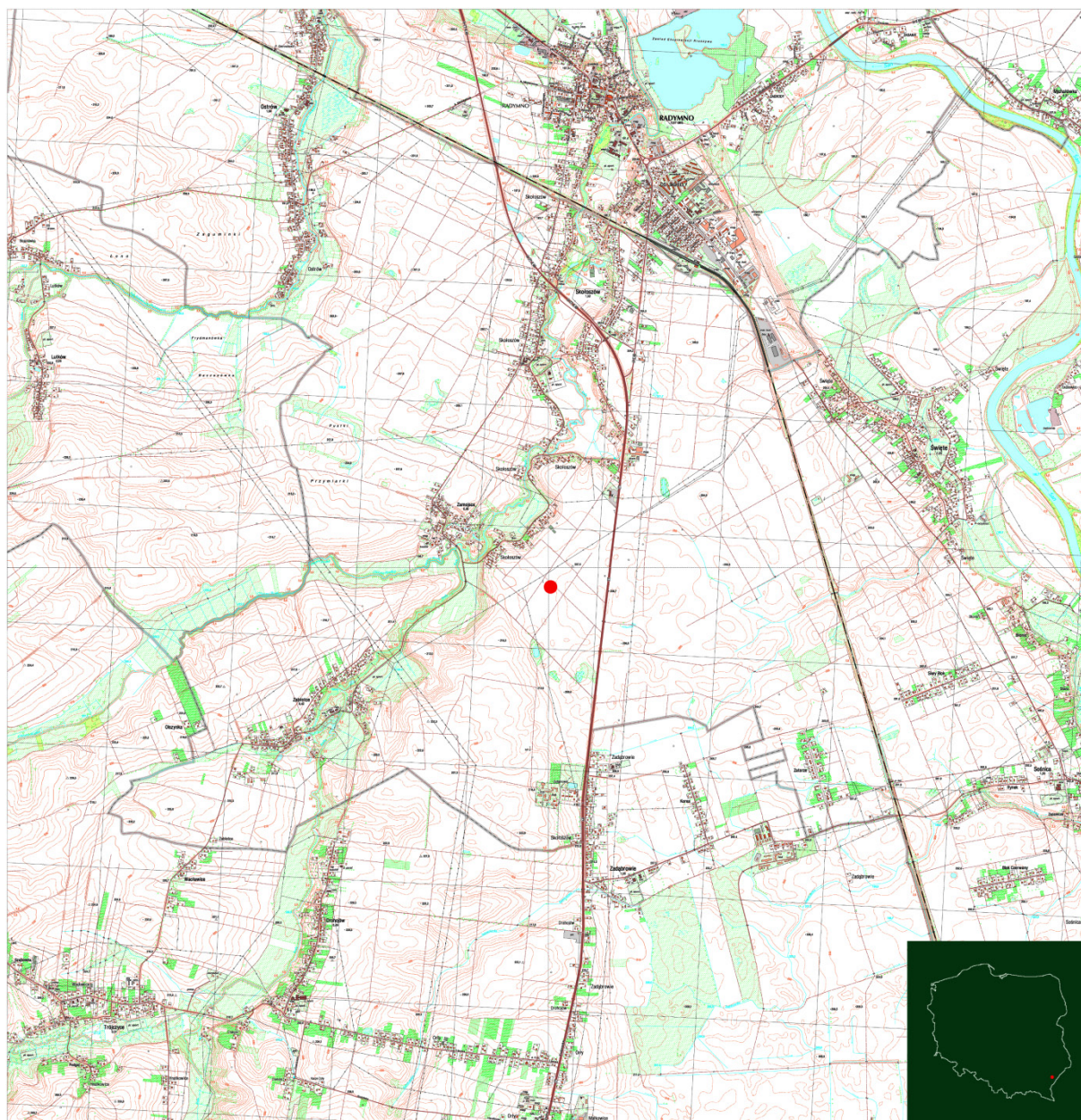
Ryc. 2. Kalibracja datowań radiowęglowych otrzymanych dla kultury pucharów lejkowatych z Podgórze Rzeszowskiego (wg M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014; M. Dębiec, M. Dębiec, A. Pelisiak 2015)

Abb. 2. Kalibration der für die Trichterbecherkultur aus Podgórze Rzeszowskie gewonnenen Radiokarbonaten (nach M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014; M. Dębiec, M. Dębiec, A. Pelisiak 2015)

dziesięciu metrów. To pokazuje, że wczesnopucharowe społeczności KPL już wówczas stosowały bardzo zróżnicowane reguły wykorzystywania terenu, co wskazywałoby na dobrą znajomość środowiska przyrodniczego tych odmiennych geograficznie regionów. Lokalizacja Skołoszowa, stan. 31 odpowiada regułom lokowania niżowych osiedli wczesnopucharowych zakładanych w Polsce centralnej w strefach równinnych, ale w innym, najczęściej piaszczystym środowisku glebowym (por. L. Czerniak, A. Koško 1993; P. Papiernik 2012; M. Rybicka 2004). Do wyjątków należy osiedle w Smółsku, stan. 2, znajdujące się w rejonie Brześcia Kujawskiego, które założono na ciężkich glebach (R. Grygiel 2016). Stylistyka ceramiki z tego stanowiska nawiązuje do zdobnictwa sarnowskiego, zaś datowania radiowęglowe pozwalają łączyć je z okresem 4000–3800 BC. Zdobnictwo i morfologia naczyń reprezentujących Smółsk, stan. 2 i Skołoszów, stan. 31 bardzo się różnią. Dla zespołów typu Podgaj-Przybranówek (L. Czerniak,

A. Koško 1993), które cechuje ceramika o stylistyce bliskiej do pochodzącej z osiedla w Skołoszowie, nie ma obecnie danych radiowęglowych. Można zakładać, że wymienione kujawskie osiedla powstały później niż Smółsk, stan. 2. Stanowi to dodatkowy argument osłabiający wyniki analiz radiowęglowych otrzymanych dla Skołoszowa, stan. 31. Trudno obecnie ocenić jego chronologię. Można je natomiast traktować jako reprezentujące pierwszy etap zasiedlenia Podgórze Rzeszowskiego, wcześniejszy od osiedli typu Pawłosiów, stan. 52, Jankowice, stan. 9 (M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014; M. Dębiec, M. Dębiec, A. Pelisiak 2015), których pojawienie można datować na okres 3700–3500 BC (ryc. 2).

Położenie opisywanego osiedla nawiązuje więc niskim usytuowaniem do cech charakteryzujących osadnictwo niżowe, lecz nie tzw. paraniżowe. Osiedle w Białobrzegach, stan. 5, ulokowane w piaszczystej strefie, graniczącej z lessowymi wyżynami, traktowane jest natomiast w literaturze przedmiotu jako

Ryc. 3. Skołoszów, stan. 31, woj. podkarpackie. Położenie stanowiska (wg J. Rogoziński 2014)

Abb. 3. Skołoszów, Fst. 31, Woiwodschaft Karpatenvorland. Lage der Fundstelle (nach J. Rogoziński 2014)

przykład tego ostatniego typu rozwiązań osadniczych (S. Czopek, S. Kadrow 1987; J. Kruk, S. Milisauskas 1999; S. Kadrow 2009; K. Karski 2014). Wątpliwości odnoszące się do chronologii Skołoszowa, stan. 31, Jasienicy Sufczyńskiej, stan. 5 mogą ponadto budzić preferencje społeczności je zamieszkujących w doborze wykorzystywanego surowca krzemienno (M. Dobrzyński, K. Piątkowska 2014a; M. Dobrzyński, M. Parczewski, K. Piątkowska, M. Rybicka 2014). Otóż podstawowym, a wręcz jedynym surowcem był tam krzemień wołyński, odmiennie niż na Kujawach i w ich otoczeniu, gdzie wczesnopucharowe społeczności wykorzystywały najczęściej krzemień czekoladowy (L. Domańska 1995, 2013; M. Dobrzyński 2014).

Bogdan Balcer (1983) wskazał, że importowane surowce krzemienne mogą stanowić swego rodzaju barometr związków między odmiennymi regionami. Dominacja surowca wołyńskiego na lessach rzeszowsko-przemyskich wśród społeczności pucharowych stanowi świadectwo innych kierunków kontak-

tów niż w przypadku niżowych ugrupowań wczesnopucharowych. To pokazuje brak łączności opisywanych wspólnot pucharowych zasiedlających wschodnie rubieże ekumeny KPL z niżowymi ugrupowaniami tej kultury. Pojawia się pytanie, dlaczego ich inwentarze ceramiczne mają tyle podobieństw, czy może być to efektem, jak zakłada S. Kadrow (2009), rozprzestrzeniania się wspólnot pucharowych z niżu na południe w efekcie migracji i tworzenia tam niewielkich skupisk osadniczych, za czym może przemawiać przedstawione przez M. Nowaka (2009) rozmieszczenie tak datowanych pozostałości (Horyzont I–II). Zapewne jednak migranci przynieśli by ze sobą zestaw przedmiotów użytkowanych na terenie macierzystym i umiejętności, jakie ich tam cechowały¹. Według

¹ Krzemień jest nośnikiem nie tylko informacji o związkach międzygrupowych, ale także może mieć symboliczne znaczenie (por. J. Małecka-Kukawka 2001).

Ryc. 4. Jasienica Sufczyńska, stan. 5, woj. podkarpackie. Położenie stanowiska (fot. J. Rogoziński)

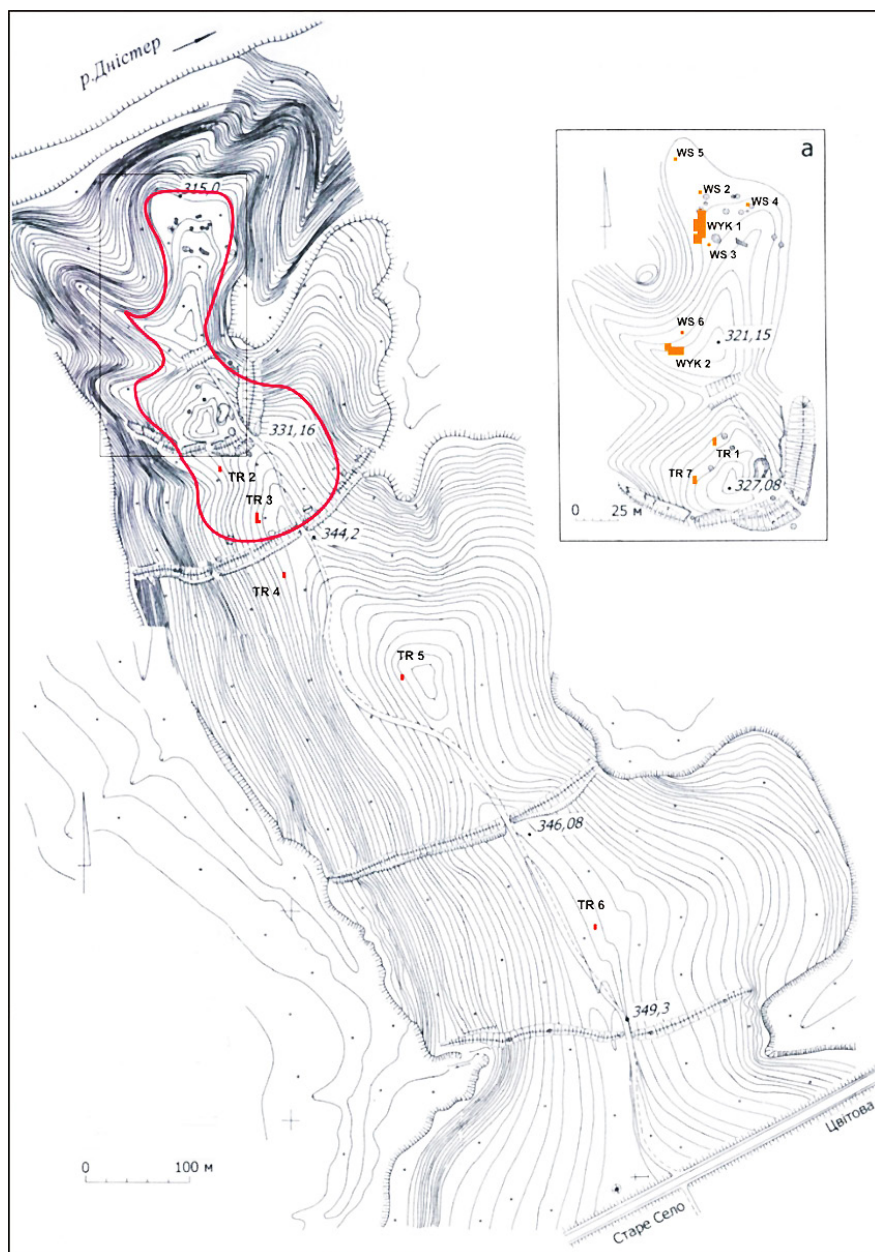
Abb. 4. Jasienica Sufczyńska, Fst. 5, Woivodschaft Karpatenvorland. Lage der Fundstelle (Fot. J. Rogoziński)

badaczy krzemieniarstwa, wczesne niżowe ugrupowania KPL charakteryzowała duża wiedza o technologii obróbki surowców krzemiennych, w tym dominującego tam krzemienia czekoladowego (M. Dobrzyński 2014). Inwentarz ze Skołoszowa, stan. 31, natomiast, pokazuje odmienny model wykorzystywania krzemienia. Osiedle to można bowiem zaliczyć do osad użytkowników w klasyfikacji B. Balcera (1983). Szczególnie interesujące byłoby określenie, jakie wspólnoty dostarczały surowiec wołyński na lessy rzeszowsko-przemyskie, a także z jakich źródeł on pochodził; wołyńskich lub górnodniestrzańskich (V. Konoplà 1998). Podobieństwo makroskopowe krzemieni reprezentujących wychodnie górnodniestrzańskie i wołyńskie nie ułatwia określenia miejsca wydobycia surowca wykorzystwanego w Skołoszowie, stan. 31 (V. Konoplà 1998).

W pierwszej połowie IV tys. BC na obszarze zachodniego Wołynia nie było osadnictwa kultury trypolskiej, może za wyjątkiem dyskusyjnego cmentarzyska w Ostrogu-Zeman (D. Vereteletskyi 2015), a tereny te zasiedlały wspólnoty lendzielsko-półgarskie, m.in. kultury lubelsko-wołyńskiej (O.L. Pozikhovskij 2010). Społeczności tej ostatniej miały wówczas zajmować zachodni Wołyn do około 3650 BC (S. Kadrow 2005) i wykorzystywały surowiec wołyński (A. Zakościelna 2010, s. 145). Może to stanowić przesłankę do sugestii, że to one zaopatrywały w wykonane z niego przedmioty wczesnopucharowe ugrupowania zamieszkujące lessy rzeszowsko-przemyskie. Nie wyjaśnia to jednak, dlaczego wczesne ugrupowania pucharowe stosowały tak odmienne reguły w zaopatrywaniu się

w surowce i cechowała je odmienna wiedza technologiczna². Jeśli jednak przyjmiemy, że otrzymane datowania radiowęglowe dla ceramiki KPL ze Skołoszowa, stan. 31 nie odnoszą się do czasu funkcjonowania tego osiedla, to i tak problem stanowi wyjaśnienie pochodzenia opisywanego surowca, którego znaczenie przez cały czas funkcjonowania tej kultury na Podgórzu Rzeszowskim było duże (M. Dobrzyński, K. Piątkowska 2014b) i jest on świadectwem stałych związków tamtejszych ugrupowań z obszarami zachodniej Ukrainy. Społeczności KPL zasiedlające górnodniestrzańskie osiedle w Kotorynach stosowały tylko surowiec turoński, pochodzący zapewne z okolic Tłumacza (V. Konoplà 2013). Początki zasiedlenia tego rejonu można datować na około 3700/3600 BC, czyli pojawienie się tam ludności tej kultury nastąpiłoby niewiele później lub w podobnym czasie jak na Podgórzu Rzeszowskim (ryc. 2). Osadnictwo KPL poprzedzały na terenach zachodniej Ukra-

² Również trudno jest wyjaśnić, dlaczego społeczności KPL z Kotoryn nad górnym Dniestrem wykorzystywały tylko surowiec turoński makroskopowo podobny do krzemienia wołyńskiego (A. Hawiński, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013; V. Konoplà 2013). Nie można również obecnie określić, czy krzemieniarstwo z tej osady ma podobne cechy do charakteryzującego chronologicznie zbieżny zespół kultury trypolskiej (dalej: KT) z osiedla Bilszywe, usytuowanego na lewym brzegu Dniestru, w niewielkiej odległości od Kotoryn (T. Tkačuk 2001-2002, 2005; T. Tkachuk 2005; A. Hawiński, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013).

Ryc. 5. Kotoryny, grodzisko III, rejon Żydaczów. Położenie stanowiska (wg A. Hawiński, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013)

Abb. 5. Kotoryny, Burgwall III, Bezirk Żydaczów. Lage der Fundstelle (nach A. Hawiński, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013)

iny ugrupowania cyklu lendzielsko-polgarskiego, zaś na lewo-brzeżnych obszarach Dniestru kultury trypolskiej, użytkujące również surowiec turoński (V. Konoplâ 1990; A. Hawiński, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013; T. Tkachuk 2005). Można przypuszczać, że stosowanie przez górnodniestrzańskie ugrupowania pucharowe miejscowego surowca było efektem adaptacji wcześniejszych tradycji postwstęgowych.

Jak można interpretować obecność wczesnopucharowych materiałów na lessach rzeszowsko-przemyskich? Według P. Włodarczaka (2006, s. 57), osadnictwo KPL w okresie 3900/3800–3650 BC miało charakter incydentalny i pojawiło się na peryferiach obszarów lessowych (por. B. Burchard, S. Jastrzębski, J. Kruk 1991, s. 95–97; S. Kadrow 2009), zasiedlonych wówczas przez ludność późnych etapów cyklu lendzielsko-polgarskiego. Kontakt między tymi odmiennymi społecznościami doprowadził do akulturacji ludności postwstęgowej, a wczesne społeczności KPL przejęły wzorzec osadnictwa kręgu lendzielsko-polgarskiego. Do takiego modelu nawiązuje usytuowanie Skołoszowa, stan. 31 (ryc. 3) i zapewne z wymienionym wyżej okresem można łączyć to stanowisko.

Według S. Kadrowa (2009, s. 140), nie ma sprzeczności w sugestiiach o udziale kultur południowych w tworzeniu grupy południowo-wschodniej KPL i migracji ugrupowań tej kultury z obszaru grupy wschodniej na południe, skutkującej procesami akulturacyjnymi tamtejszych ugrupowań. Sławomir Kadrow (2009, s. 142) sądzi również, że „...udział populacji kultur południowych w uformowaniu się dojrzałej postaci grupy południowo-wschodniej wydaje się przesądzony...”. Jeśli zaakceptujemy, że pojawienie się społeczności pucharowych na Podgórzu Rzeszowskim jest efektem migracji niżowych populacji, to trudno jest wyjaśnić odmienności w stosowanych przez nie wzorcach w krzemieniarstwie. Można natomiast sugerować, że wczesnopucharowe osadnictwo KPL na lessach rzeszowsko-przemyskich stanowi punkt etapowy w ekspansji na wschód idei pucharowej. Związki tych terenów i obszarów zachodniej Ukrainy, przejawiające się w dominacji surowca typu wołyńskiego w zbiorach z osiedli z Pogórza Przemyskiego i Podgórza Rzeszowskiego, mogą natomiast świadczyć o wspólnej ich tożsamości.

Dla pozostałości osadnictwa KPL z Podgórza Rzeszowskiego otrzymano szereg dalszych datowań, które pozwalają umieścić funkcjonowanie następnego etapu zasiedlenia tego terenu przez jej społeczności w przedziale 3700–3400 BC (ryc. 2). W te ramy czasowe wpisują się zarówno monumentalne grobowce ze Szczytnej, stan. 6, Skołoszowa, stan. 7 (D. Król, J. Rogoziński, A. Sznajdrowska, M. Rybicka 2014), jak i depozyt bagieny z Rozborza, stan. 28 (ryc. 6; M. Mazurek, J. Okoński, M. Rybicka 2013) oraz stabilne osiedle w Pawłosiowie, stan. 52 (M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014). Bagiczne depozyty, często spotykane w grupach północnej i wschodniej KPL, w jej południowej odmianie stanowią rzadkość (L. Gabałówna 1964; E. Koch 1991; W. Tetzlaff 1982–1985). Interpretowano je jako dary wotywnie (L. Gabałówna 1964, s. 35). Taki obiekt w Rozborzu usytuowano na nisko położonym terenie w międzyrzeczu Wisłoka i Sanu u podnóża wzniesień lessowych, na których w odległości kilkunastu km na południe od miejsca lokalizacji opisywanego depozytu znajdują się zarówno pozostałości grobowca monumentalnego w Szczytnej, jak również trwałe osiedle w Pawłosiowie, stan. 52. Obecność tak zróżnicowanych funkcjonalnie pozostałości osadnictwa można traktować jako wyraz adaptacji reguł niżowej odmiany KPL, gdzie trwałym osadom towarzyszyły grobowce monumentalne i depozyty bagiczne (K. Jażdżewski 1936; W. Chmielewski 1952; L. Gabałówna 1964; A. Koško 1981; D. Król 2015).

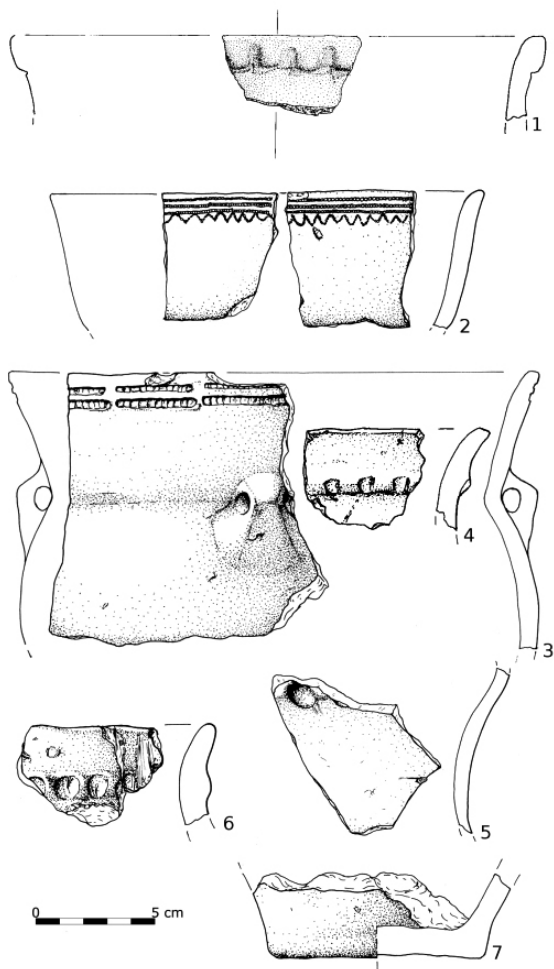
Wielu badaczy zakłada, że pojawienie się grobowców monumentalnych łączy się z genezą KPL (S. Rzepecki 2004). W przypadku Podgórza Rzeszowskiego funkcjonowanie ich zapewne odpowiada stabilizacji osadnictwa tej kultury na tym terenie. Przemawia za tym rozbudowana sieć osadnicza cechująca otoczenie Pawłosiowa, stan. 52, którą tworzą różnej wielkości osiedla (np. Szczytna, stan. 5; J. Ligoda, J. Podgórska-Czopek 2011; Pawłosiów, stan. 52; M. Rybicka 2011) oraz obiekty sepulkralne (Szczytna, stan. 6; D. Król 2015) i o innych funkcjach (Rozbórz, stan. 28; M. Mazurek, J. Okoński, M. Rybicka 2013), datowane na okres 3700/3600–3400 BC (ryc. 2). W okresie funkcjonowania trwałych lessowych osiedli, takich jak Pawłosiów, stan. 52, zasiedlano również piaszczyste tereny Kotliny Sandomierskiej, czego przykładem może być stanowisko 5 w Białobrzegach, usytuowane na przedpolu lessowych wzniesień (por. S. Kadrow 2009; K. Karski 2014). Stanowi ono jeden z elementów rozbudowanej sieci osadniczej klasycznego etapu KPL na tym obszarze, a nie świadectwo początków ekspansji tych społeczności z północy na południe na piaszczyste tereny sąsiadujące z lessami (por. P. Włodarczyk 2006; S. Kadrow 2009; M. Nowak 2009). Nie można go traktować jako przykład dwutorowego rozwoju tej kultury; lessowego i paraniżowego (por. J. Kruk, S. Milisauskas 1999).

Marek Nowak (2009, s. 343) napisał, że są bardzo duże trudności w rozwarstwieniu typologiczno-chronologicznym

Ryc. 6. Rozbórz, stan. 28, woj. podkarpackie. Obiekt 3834 (wg M. Mazurek, J. Okoński, M. Rybicka 2013)

Abb. 6. Rozbórz, Fst. 28, Woiwodschaft Karpatenvorland. Befund 3834 (nach M. Mazurek, J. Okoński, M. Rybicka 2013)

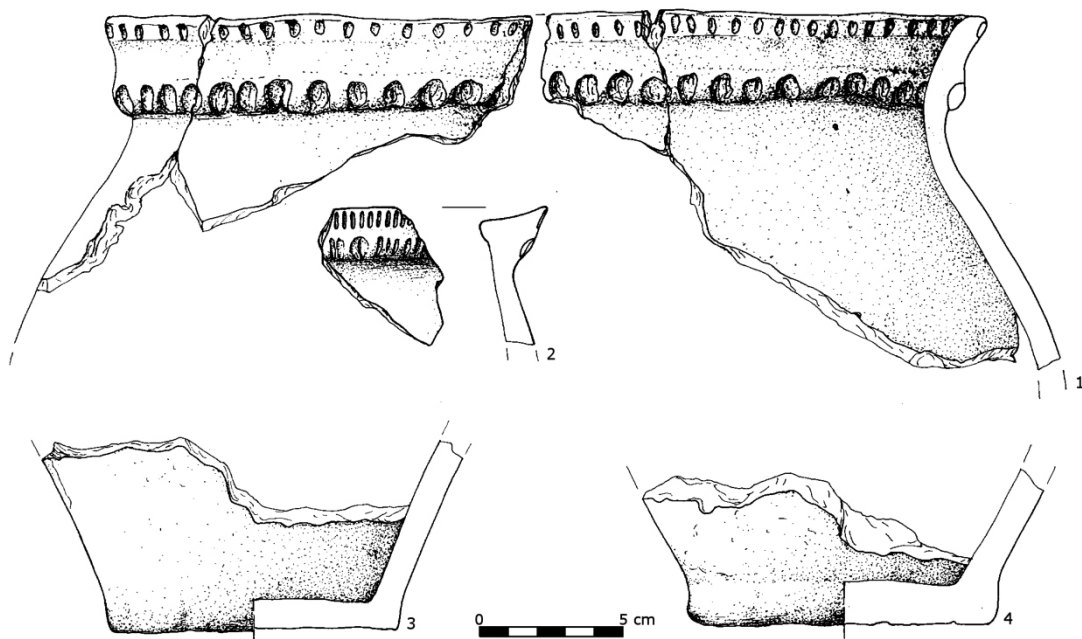
Ryc. 7. Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Ceramika z obiektu 1568 (wg M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014)

Abb. 7. Pawłosiów, Fst. 52, Woiwodschaft Karpatenvorland. Keramik aus dem Befund 1568 (nach M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014)

małopolskiej odmiany KPL. Sądził przy tym, że nie można obecnie dokonać bardziej precyzyjnych podziałów fazowych aktywności tej społeczności (M. Nowak 2009, s. 343–344). W przypadku Podgórza Rzeszowskiego nie tylko trudno obecnie określić zmienność wzoru osadnictwa w czasie trwania KPL na tym obszarze, jak również opisać przeobrażenia stylistyki ceramiki.

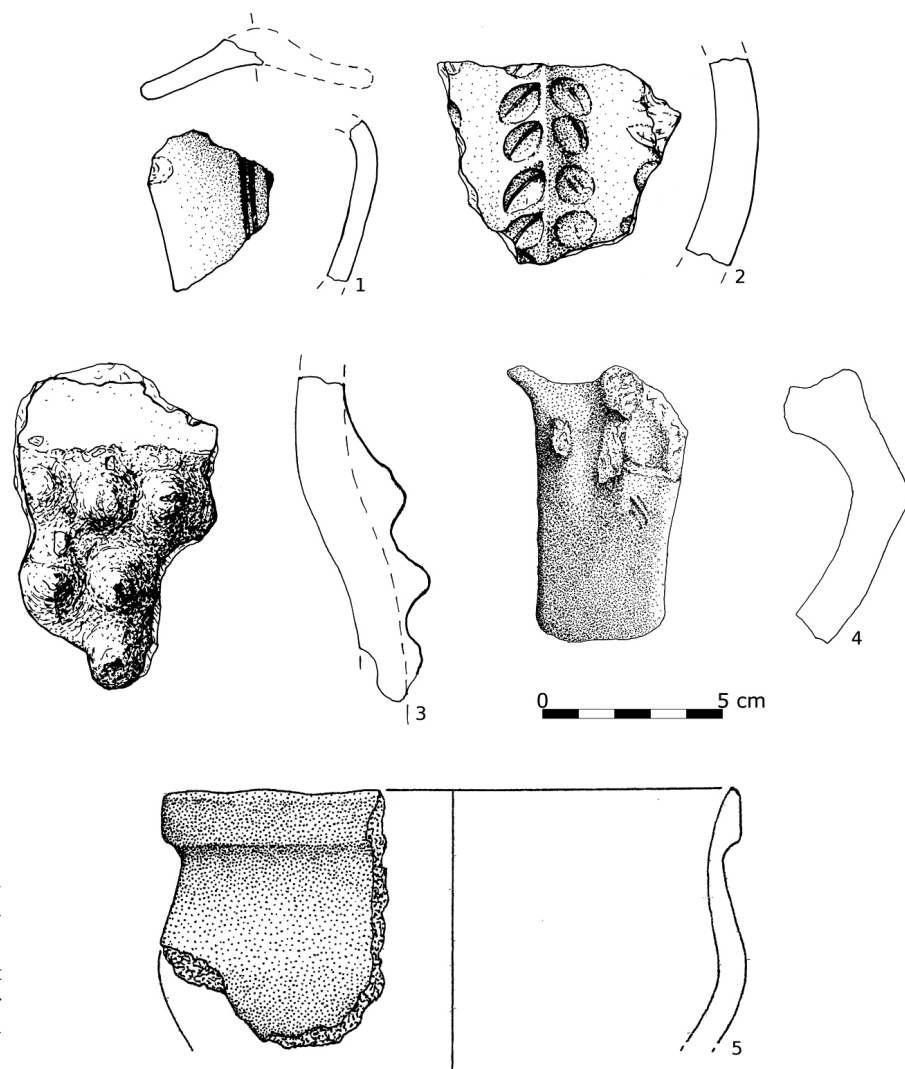
Wyżej wymieniony badacz wskazał ponadto w odniesieniu do grupy południowo-wschodniej, że „...jeśli w dodatku uznamy tendencje w zakresie datowania absolutnego za odbicie rzeczywistości, to rysujący się obraz staje się relatywnie klarowny. Mianowicie zdecydowana większość stanowisk KPL może być datowana na czas późniejszy niż około 3650/3600 BC, a co za tym idzie tak należy umieścić intensyfikację aktywności populacji pucharowych praktycznie w całej Małopolsce...” (M. Nowak 2009, s. 343–344). Również w przypadku Podgórza Rzeszowskiego mamy do czynienia z podobną sytuacją.

Szczególnej uwagi wymaga sugestia przedstawiona przez M. Nowaka (2009, s. 343–344), na podstawie analizy rozkładów datowań radiowęglowych, dotycząca możliwości wyróżnienia drugiego epizodu nasilenia aktywności tej społeczności przypadającego na przełom IV/III tys. BC i w początkach III tys. BC (M. Nowak 2009, s. 343–344). Można przypuszczać, że ten etap wymieniony badacz odnosi do terenów nadbużańskich i odpowiada on fazie Zimno II na zachodnim Wołyniu (A. Bronicki, S. Kadrow, A. Zakościelna 2004). W przypadku Podgórza Rzeszowskiego dysponujemy jednym młodszym oznaczeniem, wykonanym dla obiektu 1568 z Pawłosiowa, stan. 52, a wynoszącym $\text{Poz-4230 } 4510 \pm 35 \text{ BP}$, czyli po kalibracji dla prawdopodobieństwa 68,2% daje wynik 3341–3111 BC (M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014). Odbiega ono od pozostałych, pozwalających umieścić zasiedlenie tej osady w przedziale 3650–3400 BC (M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014, s. 192). Stanowi natomiast przesłankę wskazującą na obecność w Pawłosiowie, stan. 52 drugiego młodszego etapu

Ryc. 8. Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Ceramika KPL z obiektu 229 (wg M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014)

Abb. 8. Pawłosiów, Fst. 52, Woiwodschaft Karpatenvorland. Keramik der Trichterbecherkultur aus dem Befund 229 (nach M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014)

Ryc. 9. Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Ceramika KPL (wg M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014)

Abb. 9. Pawłosiów, Fst. 52, Woiwodschaft Karpatenvorland. Keramik der Trichterbecherkultur (nach M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014)

zajmowania tego miejsca przez społeczności KPL. Ceramikę z tego obiektu zdobiono szerokim ścięciem bruzdowym (ryc. 7). Takie zdobnictwo, jak i obecne w Pawłosiu, stan. 52 naczynia z wrębami na pokrywkę (ryc. 8), mają odpowiedniki w obiektach łączonych z fazą Zimne II (por. A. Bronicki, S. Kadrow, A. Zakościelna 2004; M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014). Te obserwacje nie ułatwiają jednak opisanie, jak długo społeczności tej kultury zasiedlały Podgórze Rzeszowskie i czy podlegały podobnym zmianom jak na innych obszarach grupy południowo-wschodniej tej kultury, podobnie jak nawiązania do kręgu badeńskiego. Są one bowiem w Pawłosiu, stan. 52 nieliczne i można je łączyć z horyzontem Jevišovice C2 (ryc. 9; A. Medunova-Benešova 1982). Nie ma tam rów-

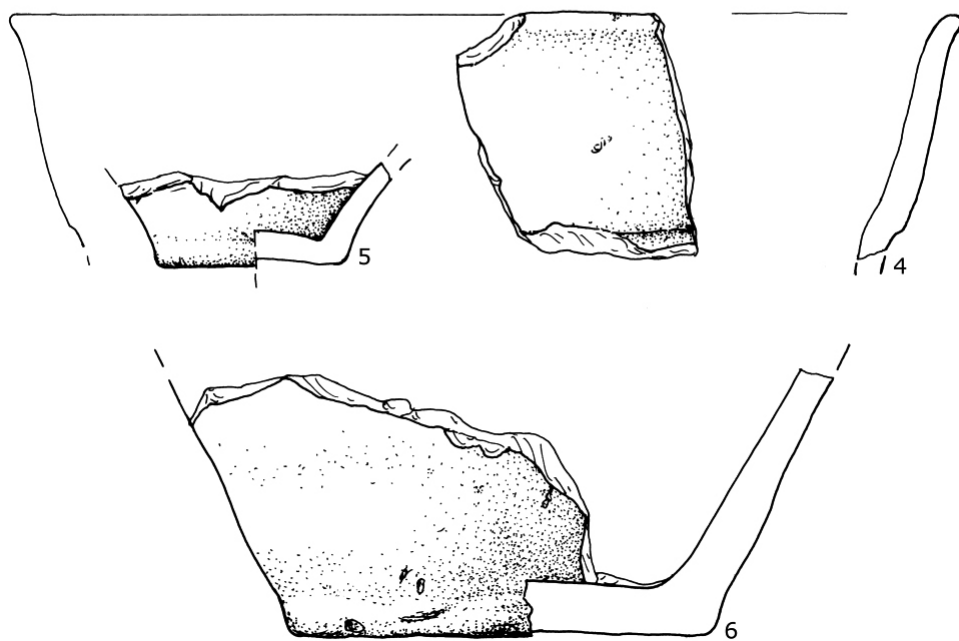
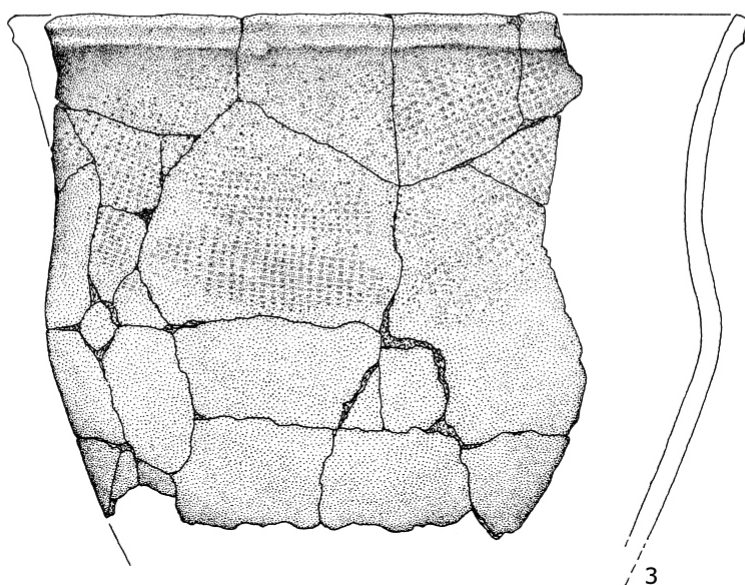
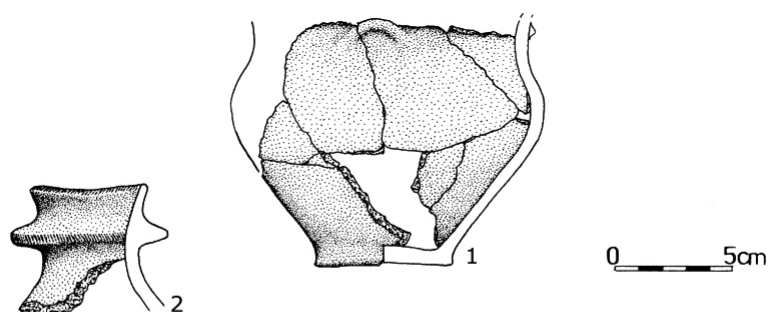
nież wyraźnego pakietu cech późnotrypolskich, za wyjątkiem nielicznych importów i naśladownictw ceramiki trypolskiej, odnoszących się do wczesnego etapu CII tej kultury (ryc. 10–11; M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014).

Na podstawie obecnie dostępnych datowań radiowęglowych otrzymanych dla różnych osiedli KPL z Podgórze Rzeszowskiego można byłoby zamknąć jej funkcjonowanie w okresie 3800?/3700–3200/3000 BC (ryc. 2). Weryfikacji wymagają datowania otrzymane dla Skołoszowa, stan. 31, sugerujące bardzo wczesne pojawienie się tam społeczności tej kultury. Obecnie nie można określić, czy opisywane wyżej datowanie otrzymane dla Pawłosia, stan. 52 dokumentuje czas zaniku KPL na lessach rzeszowsko-przemyskich.

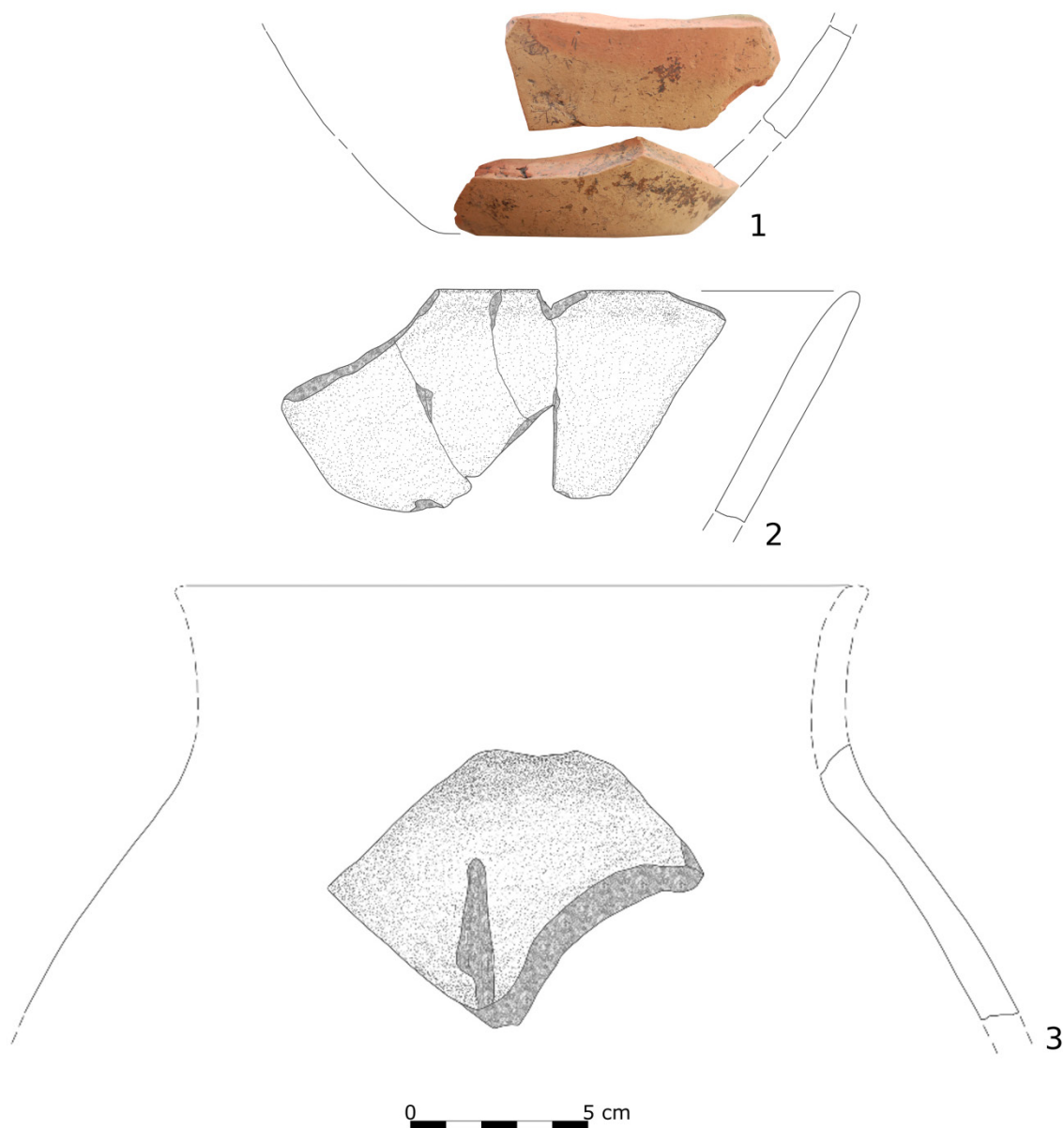
PODSUMOWANIE

Społeczności KPL pojawiły się na lessach rzeszowsko-przemyskich wcześniej niż było to przyjmowane przez S. Kadrowa (2009) i M. Nowaka (2009), bowiem w okresie odpowiadającym zasiedleniu przez nie Niecki Nidziańskiej, co odpowiada wyróżnionemu przez M. Nowaka (2009) Horyzontowi II rozwoju KPL. Przemawia za tym znaczne podobieństwo ceramiki

ze Skołoszowa, stan. 31 (J. Rogoziński 2014) i Gnojna (M. Nowak 2009). W przypadku najstarszych pozostałości osadnictwa tej kultury z Podgórze Rzeszowskiego, takich jak Skołoszów, stan. 31, sposób lokowania osiedli nawiązuje do cechującego ugrupowania lendzielsko-pogarskie, których osadnictwo poprzedzało tam pojawienie się społeczności KPL. Brak jest

Ryc. 10. Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Ceramika KPL (wg M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014)
 Abb. 10. Pawłosiów, Fst. 52, Woiwodschaft Karpatenvorland. Keramik der Trichterbecherkultur (nach M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014)

Ryc. 11. Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Ceramika kultury trypoljskiej (wg M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014)

Abb. 11. Pawłosiów, Fst. 52, Woiwodschaft Karpatenvorland. Keramik der Tripolje-Kultur (nach M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014)

obecnie danych radiowęglowych umożliwiających określenie czasu zaniku na tym terenie kultury malickiej (por. S. Kadrow 1996; A. Sznajdrowska, M. Mazurek 2015), a także trudno jest ocenić czas funkcjonowania tam kultury lubelsko-wołyńskiej, której niewielkie skupisko odkryto w rejonie Rzeszowa (S. Kadrow 1992). Enklawa wczesnopucharowa zidentyfikowana na lessach przemysko-rzeszowskich stanowi natomiast ważny punkt w rozszerzaniu się KPL na wschód.

Społeczności cyklu lendzielsko-polgarskiego użytkowały na zachodniej Ukrainie surowiec wołyński, z którego również często korzystały reprezentujące je ugrupowania z lessów rzeszowsko-przemyskich (A. Koško, M. Szmyt 2011; J. Libera, A. Zakościelna 2011; M. Dobrzyński, K. Piątkowska 2014 b). Jeśli zaakceptujemy hipotezę o ich udziale w powstaniu rzeszowsko-przemyskiej odmiany KPL, na co może wskazywać podobieństwo między technologią ceramiki tych kultur, to – uwzględniając koncepcję L. Czerniaka (1989) – można sugero-

wać, że dominacja surowca wołyńskiego w zbiorach „pucharowych” z tego terenu może być elementem tradycji południowej.

Wzorzec osadnictwa cechujący pierwszy etap osadnictwa KPL na pogórzach lessowych jest obecnie trudny do opisanie. Z okresem tym można bowiem łączyć równinne osiedle w Skołoszowie, stan. 31 i wyżynne w Jasienicy Sufczyńskiej, stan. 5, których mieszkańcy użytkowali importowane przedmioty z surowca wołyńskiego, zaś ich ceramika ma cechy wczesnopucharowej niżowej odmiany tej kultury.

Drugi etap osadnictwa KPL na lessach podkarpacko-przemyskich odpowiada fazom II i III Bronocic (J. Kruk, S. Milisaukas 1999) i można go datować na lata około 3700/3600–3400 BC. W okresie tym w strefie lessowej funkcjonowały kilkun hektarowe osady (Pawłosiów, stan. 52), w otoczeniu których znajdowały się mniejsze (np. Szczytna, stan. 5: J. Ligoda, J. Podgórska-Czopek 2011) i inne formy zagospodarowania terenu (grobowiec monumentalny: Szczytna, stan. 6; D. Król, J. Ro-

goziński, M. Rybicka, A. Sznajdrowska 2014). Na pograniczu z lessowymi wyżynami, na piaszczystych, nisko położonych obszarach doliny Wisłoka także lokowano wówczas osiedla (Białobrzegi, stan. 5: K. Karski 2014) i na terenach podmokłych – depozyty wotywne (Rozbórz, stan. 28: M. Mazurek, J. Okoński, M. Rybicka 2013). Określenie realizowanego w tym okresie wzorca osadniczego wymaga dalszych studiów. Nie ma jednak obecnie podstaw, aby sądzić, że na lessach rzeszowsko-przemyskich funkcjonowały duże osiedla o cechach Bronocic z fazy III (por. J. Kruk, S. Milisauskas 1999). Jednocześnie w tym okresie społeczności KPL z tego terenu wykorzystywały narzędzia z surowców: wołyńskiego, świeciechowskiego i czekoladowego (M. Dobrzyński, K. Piątkowska 2014b; R. Zych 2008). Stanowi to świadectwo zmiany kierunków obiegu informacji i kontaktów utrzymywanych przez te społeczności. Obok związków ze wschodem, zwiększało się znaczenie relacji ze społecznościami z innych obszarów grupy południowo-wschodniej, szczególnie z rejonem sandomierskim, gdzie w Ćmielowie funkcjonowało osiedle producentów makrolitycznych przedmiotów krzemiennych (B. Balcer 2002). Sty-

listyka ceramiki KPL z tego okresu jest podobna do charakteryzującej klasyczne etapy grupy południowo-wschodniej i jej zachodnioukraińskiej odmiany (por. P. Włodarczyk 2006; A. Hawinskyj 2009; A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013). Ma ona jednak szereg swoistych cech, takich jak proste motywy wykonane ścięciem bruzdowym i sznurem dwudzielnym (M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014). Odniesienia do kręgu badeńskiego są natomiast nieliczne (np. guzowate naczynia; M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014). Ponadto, o interkulturowych związkach z obszarami zachodniej Ukrainy świadczą importy ceramiki kultury trypolskiej i stylistyczne do niej nawiązania.

Nie można określić, jak długo społeczności KPL zasiedlały obszary lessów rzeszowsko-przemyskich. Wymaga to dalszych badań, podobnie jak określenie początków tej kultury na wschodnich jej rubieżach (tj. na zachodniej Ukrainie). W przyszłości należałoby podjąć studia nad mechanizmami sterującymi pojawieniem się KPL na zachodniej Ukrainie, a także opisaniem związków między społecznościami z opisywanych obszarów.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Balcer B.
1983 *Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem Polski*, Wrocław.
- 2002 *Ćmielów, Krzemionki, Świeciechów. Związki osady neolitycznej z kopalniami krzemienia*, Warszawa.
- Bronicki A., Kadrow S., Zakościelna A.
2004 Uwagi na temat wzajemnych relacji chronologicznych późnej fazy kultury lubelsko-wołyńskiej oraz kultury pucharów lejkowatych z uwzględnieniem najnowszych wyników badań w Żimnie, [w:] Libera J., Zakościelna A. (red.), *Przez pradzieje i wczesne średniowiecze. Księga jubileuszowa na siedemdziesiąte piąte urodziny docenta doktora Jana Gurby*, Lublin, s. 101–125.
- Burchard B., Jastrzębski S., Kruk J.
1991 Some questions at Funnel Beaker culture south-eastern group – an outline, [w:] Jankowska D. (red.), *Die Trichterbecherkultur. Neue Forschungen und Hypothesen*, Poznań, Teil II, s. 95–101.
- Chmielewski W.
1952 *Zagadnienie grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań*, Łódź.
- Czerniak L.
1989 Teoretyczne problemy archeologicznej systematyki kulturowej. Przykład badań nad zróżnicowaniem cech technologicznych ceramiki kultur z kręgu naddunajskich, [w:] Cofka-Broniewska A. (red.), *Kujawskie przyczynki do badań nad neolitem Europy*, Inowrocław, s. 33–76.
- Czerniak L., Koško A.
1993 *Z badań nad genezą rozwoju i systematyką kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, Poznań.
- Czopek S., Kadrow S.
1987 Osada kultury pucharów lejkowatych w Białobrzegach, stan. 5, woj. Rzeszów, „Spr. Arch.”, t. 39, s. 73–88.
- Dębiec M., Dębiec M., Pelisiak A.
2015 *Cieszacina Wielka, stan. 41, Pawłosiów, stan. 55, Jankowice, stan. 9. Kompleks osad z epoki neolitu i wczesnej epoki brązu*, (= Via Archaeologica Ressoiviensis, t. 9), Rzeszów.
- Dobrzyński M.
2014 *Krzemieniarstwo kultury pucharów lejkowatych w Polsce centralnej*, maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu w Rzeszowie, Rzeszów.
- Dobrzyński M., Piątkowska K.
2014a Materiały krzemienne kultury pucharów lejkowatych ze stanowiska 31 w miejscowości Skołoszów, pow. Jarosław, woj. podkarpackie, [w:] Rybicka M. (red.), *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, „Collectio Archaeologica Ressoiviensis”, t. 28, Rzeszów, s. 55–66.
- 2014b Materiały krzemienne ze stanowiska 52 w Pawłosiowie, pow. Jarosław, woj. podkarpackie, [w:] Rybicka M. (red.), *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, „Collectio Archaeologica Ressoiviensis”, t. 28, Rzeszów, s. 257–280.
- Dobrzyński M., Parczewski M., Piątkowska K., Rybicka M.
2014 Zabytki kultury pucharów lejkowatych z miejscowości Jasienica Sufczyńska, stan. 5, na Pogórzu Przemyskim, „MSROA”, t. 35, s. 249–258.
- Domańska L.
1995 *Geneza krzemieniarstwa kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, Łódź.
- 2013 *Krzemieniarstwo horyzontu klasycznowięckiego kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, (= Spatium Archaeologicum, t. 7), Łódź.
- Dzierżanowska A., Król, D., Rogoziński J., Rybicka M.
2011 The jug adorned with ram's head on the handle found in the pit number 109 at the site 52 in Pawłosiów, district Jarosław, podkarpackie voivodeship, „Spr. Arch.”, t. 63, s. 221–240.
- Gabałówna L.
1964 Uwagi o kulturze pucharów lejkowatych w fazie wióreckiej na Kujawach, „PMMAiE”, t. 11, s. 29–41.
- Grygiel R.
2016 Podstawy źródłowe. Charakterystyka obiektów i materiałów ze stanowisk badanych wykopaliskowo w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek, [w:] Grygiel R., Łapińska T., Papier-

- nik P. (red.), *Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek, t. III. Środkowy i późny neolit. Kultura pucharów lejkowatych*, Fundacja Badań Archeologicznych imienia profesora Konrada Jażdżewskiego, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Łódź, s. 17–596.
- Hawinskyj A.
2009 Settlement of the Funnel Beaker culture in Mali Grybovychi, „Materiali i Doslidžennâ z Arheologii Prikarpatâ i Volini”, Vipusk 13, s. 172–197.
- Hawinskyj A., Pasterkiewicz W., Rybicka M.
2013 Kotoryny, Grodzisko III, Żydaczivskij rajon. Osadnictwo z okresu neolitu, [w:] Harmatowa K., Machnik J., Rybicka M. (red.), *Natural environment and man on the upper Dnister – Region of the Halyč-Bukačivci Basin – in prehistory and early medieval period*, Kraków, s. 169–284.
- Jażdżewski K.
1936 *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce zachodniej i środkowej*, Poznań.
- Kadrow S.
1992 Osada kultury lubelsko-wołyńskiej na stanowisku 35 w Kosinie, gm. loco, woj. rzeszowskie, „MSROA za lata 1985–1990”, s. 141–150.
1996 Faza rzeszowska kultury malickiej, [w:] Kozłowski J. (red.), *Kultura malicka. Drugi etap adaptacji naddunajskich wzorców kulturowych w neolicie północnej części środkowej Europy*, Kraków, s. 51–70.
2005 Związki kultury trypolskiej z kulturami Środkowej i Południowo-Wschodniej Europy, [w:] Garbacz A., Kuraś M. (red.), *Kultura trypolska. Wybrane problemy*, Stalowa Wola, s. 7–11.
2009 Uwagi o grupie południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych, [w:] Taras H., Zakościelna A. (red.), *Hereditas Praeteriti. Additamenta archaeologica et historica dedicata Ioanni Gurba Octogesimo Anno Nascendi*, Lublin, s. 137–144.
- Karski K.
2014 Ceramika naczyńowa kultury pucharów lejkowatych i pozostałości konstrukcji naziemnej ze stanowiska numer 5 w Białobrzegach, pow. łańcucki, [w:] Rybicka M. (red.), *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, „Collectio Archaeologica Ressoviensis”, t. 28, Rzeszów, s. 281–300.
- Koch E.
1991 Aspekte der Feuchtbodenfunde mit Keramik der Trichterbecherkultur aus Seeland, [w:] Jankowska D. (red.), *Die Trichterbecherkultur. Neue Forschungen und Hypothesen*, Teil I, s. 43–53.
- Konoplâ V.
1990 Lendel'skaâ kul'tura, [w:] Černyš A.P. (red.), *Arheologîâ Prikarpat'â, Volyni i Zakarpattâ. Ėneol'it, Bronza i Rannee Železo*, Naukova Dumka, Kiev, s. 4–18.
1998 Klasifikaciâ krem'ânoï sirovini zahodu Ukraïni, „L'vivskij istoričnij muzej. Naukovî zapiski”, t. 7, L'viv, s. 139–157.
2013 Virobi z kremenouâ pam'jatyki Kotorini III, [w:] Harmatowa K., Machnik J., Rybicka M. (red.), *Natural environment and man on the upper Dnister – region of the Halyč-Bukačivci basin – in prehistory and early medieval period*, Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Prehistorii Karpat PAU, t. 6, s. 285–301.
- Koško A.
1981 *Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych. Grupa mątewska*, (= Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, seria archeologiczna, nr 19), Poznań.
- Koško A., Szmyt M.
2011 Udział społeczności Nizu Środkowoeuropejskiego w poznawaniu środowisk biokulturowych płyty nadczarnomorskiej: IV–IV/III tys. BC, [w:] Ignaczak M., Koško A., Szmyt M. (red.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki międzymorza IV–I tys. przed Chr.*, Archeologia Bimaris, t. 4, Poznań, s. 205–221.
- Król D.
2015 *Cmentarzyska z grobowcami bezkomorowymi: grupa wschodnia i południowo-wschodnia kultury pucharów lejkowatych. Zróżnicowanie, datowanie, geneza*, maszynopis pracy doktorskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Król D., Rogoziński J., Rybicka M.
2014 Cmentarzysko kultury pucharów lejkowatych w Skołoszowie, stan. 7, woj. podkarpackie, [w:] Rybicka M. (red.), *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, „Collectio Archaeologica Ressoviensis”, t. 28, s. 13–37.
- Król D., Rybicka M., Rogoziński J., Sznajdrowska A.
2014 Obrządek pogrzebowy kultury pucharów lejkowatych w grupie południowo-wschodniej na przykładzie stanowisk w Skołoszowie i Szczytnej 6, [w:] *Kul'tovi ta pohoval'ni pamâtki u Vislo-Dniprovs'komu regioni: problemi interpretaciï*, Naukovî Studii, t. 7, L'viv, c. 62–78.
- Kruk J., Milisauskas S.
1999 *Rozkwit i upadek społeczeństw rolniczych neolitu*, Kraków.
- Libera J., Zakościelna A.
2011 Cyrkulacja krzemienia wołyńskiego w okresie neolitu i we wczesnej epoce brązu na ziemiach polskich, [w:] Ignaczak M., Koško A., Szmyt M. (red.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki międzymorza w IV–I tys. przed Chr.*, Archeologia Bimaris, t. 4, Poznań, s. 83–115.
- Ligoda J., Podgórska-Czopek J.
2011 Katalog, [w:] Czopek S. (red.), *Autostradą w przeszłość. Katalog wystawy*, Rzeszów, s. 133–295.
- Małecka-Kukawka J.
2001 *Między formą a funkcją. Traseologia neolitycznych zabytków krzemiennych z ziemi chełmińskiej*, Toruń.
- Nowak M.
2009 *Drugi etap neolityzacji ziem polskich*, Kraków.
- Mazurek M., Ochoński J., Rybicka M.
2013 Studium przypadku. Obiekt 3834 z Rozborza, stan. 28, woj. podkarpackie, „MSROA”, t. 34, s. 119–128.
- Medunová-Benešová A.
1982 *Jevišovice-Stary Zámek. Schicht C2, C1, C. Katalog der Funde*, Brno.
- Papiernik P.
2012 Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na stanowisku 20 w Redeczu Krukowym, pow. włocławski, woj. kujawsko-pomorskie, „PMMAiE”, t. 45, s. 195–238.
- Pelisiak A., Czubak M.
2014 Neolit i wczesna epoka brązu, [w:] Karwowska D. (red.), *Rozbór, stanowisko 27. Materiały źródłowe*, (= Via Archaeologica Ressoviensis, t. 5), Rzeszów.
- Pozikhovski L. O.
2010 Holyshiv and the Problem of Division into periods of the Copper Age of the Western Volyn Region, „Arheologîâ”, Kiïv, nr 2, s. 4–18.
- Rogoziński J.
2014 Datowanie bezwzględne osadnictwa neolitycznego ze stanowiska 31 w miejscowości Skołoszów, pow. Jarosław, woj. podkarpackie, [w:] Rybicka M. (red.), *Wschodnie pogranicze*

- grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych, „Collectio Archaeologica Ressoviensis”, t. 28, s. 39–54.
- Rybicka M.
2004 *Kultura pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim. Chronologia, osadnictwo, gospodarka*, Łęczyca.
- 2011 *Kultura pucharów lejkowatych na podkarpackich lessach. Komentarz do badań autostradowych*, [w:] Czopek S. (red.), *Autostradą w przeszłość. Katalog wystawy*, s. 45–59.
- 2014 *Wschodni zasięg grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, [w:] Rybicka M. (red.), *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, „Collectio Archaeologica Ressoviensis”, t. 28, s. 7–12.
- Rybicka M., Król D., Rogoziński J.
2014 *Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Osada kultury pucharów lejkowatych*, [w:] Rybicka M. (red.), *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, „Collectio Archaeologica Ressoviensis”, t. 28, s. 67–256.
- Rzepecki S.
2004 *Spółeczności środkowoneolitycznej kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*, Poznań.
- Sznajdrowska A., Mazurek M.
2015 *Nowe źródła do badań nad obrzędkiem pogrzebowym kultury malickiej*, „MSROA”, t. 36, s. 25–37.
- Tetzlaff W.
1982–1985 *Dwa naczynia kultury pucharów lejkowatych z Czerlejnka, gm. Kostrzyn, woj. poznańskie*, „FAP”, t. 34, s. 188–189.
- Tkachuk T.
2005 *Chronological phases of the Koshylivtsy Group of the Tripolye Culture (Fazy rozwoju grupy koszyłowieckiej kultury trypolskiej)*, „Spr. Arch.”, t. 57, s. 87–130.
- Tkačuk T.
2001–2002 *Konec etapu CI i naćalo CII trippol'skoj kul'tur'i verhnego podnestrov'a (na materialah poseleniã Bil'sivci)*, „Stratum plus”, Nr 2, s. 196–217.
- 2005 *Lokal'no-hronologični grupi kul'turi Tripillãja-Kukuten' z mal'ovanim posudom (etapi BII-CII)*, [w:] Garbacz A., Kuraś M. (red.), *Kultura trypolska. Wybrane problemy*, Stalowa Wola, s. 42–56.
- Włodarczak P.
2006 *Chronologia grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych w świetle dat radiowęglowych*, [w:] Libera J., Tunia K. (red.), *Idea megalityczna w obrzędku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, Lublin–Kraków, s. 27–66.
- Vertleletskyi D.
2015 *Kultura trypolska na Wyżynie Wołyńskiej*, maszynopis pracy magisterskiej w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Zakościelna A.
2010 *Studium obrządku pogrzebowego kultury lubelsko-wołyńskiej*, Lublin.
- Zych R.
2008 *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce południowo-wschodniej*, (= Collectio Archaeologica Ressoviensis, t. 7), Rzeszów.

Małgorzata Rybicka

Neue Daten zur Datierung der Trichterbecherkultur auf dem Gebiet von Pogórze Rzeszowskie

Zusammenfassung

Die Völker der Trichterbecherkultur kamen in die Lösslandschaften zwischen Przemyśl und Rzeszów viel früher als das von S. Kadrow (2009) und M. Nowak (2009) angenommen wurde, d.h. in der gleichen Zeit, in der sie das Gebiet von Niecka Nidziańska besiedelten, was dem von M. Nowak (2009) unterschiedenen II. Entwicklungshorizont der Trichterbecherkultur entspricht. Dafür spricht deutliche Ähnlichkeit der Keramik aus Skołoszów, Fst. 31 (J. Rogoziński 2014) und aus Gnojna (M. Nowak 2009).

Im Falle des ältesten Besiedlungsüberbleibels dieser Kultur aus dem Gebiet von Pogórze Rzeszowskie, wie z.B. Skołoszów, Fst. 31, knüpft die Art und Weise, wie die Siedlungen angelegt wurden, an die charakteristischen Siedlungsmerkmale des Lengyel-Polgar-Kulturkreises an, dessen Ansiedlung dem Eintreffen dort der Völker der Trichterbecherkultur voranging. Es fehlen leider die Radiokarbondaten, die es ermöglichen, das Schwinden der Malice Kultur auf diesem Gebiet zu datieren (vgl. S. Kadrow 1988, 1996; A. Sznajdrowska, M. Mazurek 2015). Es fällt auch schwer, zu beurteilen, wie lange die Lublin-Wolhynien Kultur dort bestand, deren kleine Konzentration in der Nähe von Rzeszów entdeckt wurde (S. Kadrow 1992). Die Enklave der frühen Trichterbecherkultur, die in den Lösslandschaften zwischen Przemyśl und Rzeszów lokalisiert wurde,

gehört jedoch zu den wichtigen Punkten bei der Verbreitung der Trichterbecherkultur nach Osten.

Die Bevölkerung des Lengyel-Polgar-Kulturkreises nutzte in der Westukraine den Wolhynien Rohstoff, der auch oft von den Gruppen genutzt wurde, die in den Lösslandschaften zwischen Rzeszów und Przemyśl siedelten (J. Libera, A. Zakościelna 2011; M. Dobrzyński, K. Piątkowska 2014). Wenn man die Hypothese über ihren Anteil an der Entstehung der Rzeszów-Przemyśl Variante der Trichterbecherkultur annimmt, worauf die Ähnlichkeiten zwischen der Keramiktechnologien beider Kulturen hinweist, dann ist zu vermuten, dass die Dominanz des Wolhynien Rohstoffes unter den Trichterbecherfunden aus dieser Region als Element der Südtradition gesehen werden kann.

Es fällt heute schwer, das für die erste Besiedlungsetappe der Trichterbecherkultur in den Lösslandschaften der Vorgebirgszone charakteristische Siedlungsmuster zu beschreiben. Auf diese Zeitspanne kann auch die Flachbodensiedlung in Skołoszów, Fst. 31 und die Höhengsiedlung in Jasienica Sufczyńska, Fst. 5 bezogen werden, deren Einwohner die Importe aus dem Wolhynien Rohstoff nutzten und ihre Keramik die Merkmale der Flachlandvariante der frühen Trichterbecherkultur aufweist.

Die zweite Siedlungsetappe der Trichterbecherkultur in den Lösslandschaften im Karpatenvorland bei Przemyśl entspricht der II. und III. Bronocice-Phase (J. Kruk, S. Milisauskas 1999) und kann in die Zeit 3700/3600–3400 BC datiert werden. In dieser Zeit existierten in der Lösszone Siedlungen, deren Fläche ein paar Hektar betrug (Pawłosiów, Fst.52), in deren Umgebung kleinere Siedlungen (z.B. Szczytna, Fst. 5: J. Podgórska-Czopek, J. Ligoda 2011), wie auch andere Formen der Geländennutzung (Monumentalgrab: Szczytna, Fst. 6; D. Król, J. Rogoziński, M. Rybicka, A. Sznajdrowska 2014) funktionierten. In der Grenzzone zu den dem Lösshochland legte man damals auch auf den sandigen niedrig gelegenen Gebieten des Wisłok – Tals Siedlungen an (Białobrzegi, Fst. 5: K. Karski 2014), und auf den Sumpfgebieten wurden die Votivgaben deponiert (Rozbórz, Fst 28: M. Mazurek, J. Okoński, M. Rybicka 2013). Die Bestimmung des in dieser Zeit funktionierenden Siedlungsmusters bedarf weiterer Studien. Heute gibt es keine Grundlagen zur Annahme, dass in den Lösslandschaften zwischen Rzeszów und Przemyśl große Siedlungen, wie Bronocice aus der III. Phase, funktionierten (vgl. J. Kruk, S. Milisauskas 1999). Gleichzeitig nutzte die Bevölkerung der Trichterbecherkultur aus diesem Gebiet die Werkzeuge aus folgenden Rohstoffen: Wolhynien-, Świeciechów-, und Schokoladenfeuerstein (M. Dobrzyński, K. Piątkowska 2014 b). Das ist der Beleg dafür, dass sich die Richtung des Informationsflusses und der Kontakte, die diese Bevölkerung unterhielt, geändert hat. Neben der östlichen Richtung der Kontakte kam es zu einer deutlichen Intensivierung der Beziehungen mit den Gemeinschaften aus anderen Gebieten der Südostgrup-

pe, insbesondere aus der Umgebung von Sandomierz, wo in Ćmielów eine Produzentensiedlung belegt wurde, in der man makrolithische Feuersteingegenstände produzierte (B. Balcer 2002). Die Keramikstilistik der Trichterbecherkultur aus dieser Zeit ähnelt der Stilistik der die klassischen Etappen aufweisenden Südostgruppe und ihrer westukrainischen Variante (vgl. P. Włodarczak 2006; A. Hawinskyj 2009; A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013). Sie besitzt aber viele spezifische Merkmale, wie einfache Furchenstichmotive oder zweizeilige Schnurabdrücke (M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014). Die Anknüpfungen an den Badener Kreis sind dagegen spärlich (z.B. Buckelgefäße; M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014). Von den interkulturellen Beziehungen zu den Gebieten der westlichen Ukraine zeugen darüber hinaus die Keramikimporte aus den Gebieten der Tripolje-Kultur wie auch stilistische Anknüpfungen an diese Kultur.

Es ist unmöglich, festzustellen, wie lange die Bevölkerung der Trichterbecherkultur die Lösslandschaften zwischen Rzeszów und Przemyśl besiedelte. Dazu sind weitere Forschungen erforderlich. Weiterer Untersuchungen bedarf auch die Datierung ihrer Anfänge in ihren östlichen Verbreitzonen in der westlichen Ukraine. Es ist auch wichtig, die Mechanismen zu erforschen, die das Erscheinen der Bevölkerung dieser Kultur auf den besprochenen Gebieten verursachten. Von Bedeutung ist auch die Beschreibung ihrer Relationen zu der Bevölkerung aus den Lösslandschaften zwischen Rzeszów und Przemyśl. Darüber hinaus sollen die Wandlungen im Bereich des Siedlungswesens und der Wirtschaft dieser Kultur auf erwähnten Gebieten untersucht werden.

